

A margó vándorai

Az Új Symposionról

„A nyugati eszmék és ízlésáramlatok, irányzatok és törekvések előbb hathattak a szerb, horvát, szlovén kultúrára, s ezek közvetítésével az itteni magyar irodalomra is. A figyelem tehát afelé a közeg felé irányult, ahonnan az akkori fiatal értelmiség saját eszméléséhez több ösztönzést kapott. Többek között ezzel is magyarázható egy igen rugalmas kapcsolat megteremtése olyan jugoszláviai műhelyekkel, folyóiratokkal, csoportosulásokkal és szerzőkkel, akik a hazai anyanyelvű kultúra maradiságával és bezártóságával szemben erjesztő impulzusokkal szolgáltak.” (Thomka 1994, 12) – ekként foglalhatók össze a jugoszláviai szellemi élet 1950-es években kezdődő és töretlenül folytatódó perspektívaváltásainak azon eredményei és következményei, amelyek a vajdasági magyar irodalom mélyreható szemléleti-poétikai fordulatát tették lehetővé az 1960-as években.

A vajdasági magyar művészeti és irodalmi kultúra kibontakoztatásában mindig döntő szerep jutott a különböző hetilapok és folyóiratok mellékleteként megjelenő kiadványoknak. Csuka Zoltán szabadkai magazinjának, a *Képes Vasárnap*nak (1928–1930) mellékleteként jelent meg a *Vajdasági Írás* (1928–1929), amelyet hamarosan lapként önállósítva Szenteleky Kornél a *Kalangya* (1932–1944) közvetlen elődjévé formált. A couleur locale és az esprit locale elméletének követhetetlenségét kinyilvánítva, s az 1934-től 1940-ig tartó időszak után 1945-ben újraindult *Híd* által megalapozott és közvetített irodalomeszmény befolyásán túllépve az *Ifjúság* (1951–1966) hetilap *Symposion* (1961–1964) rovatában, később irodalmi-kritikai mellékletében, majd az ebből kinövő *Új Symposion* (1965–1992) művészeti-kritikai folyóirattal teljesen új nemzedék lépett színre a (vajdasági) magyar irodalomban. A Bányai János, Bosnyák István, Brasnyó Ist-

ván, Domonkos István, Gerold László, Gion Nándor (1941–2002), Ladik Katalin, Maurits Ferenc, Tolnai Ottó, Utasi Csaba, Várady Tibor, Végel László és mások alkotta szerzői csoport olyan költők, írók, műfordítók, teoretikusok alkotóközösségeként jelentkezett, amelynek határozott kultúra-felfogását, társadalomfilozófiai, művészetelméleti beállítottságát és poétikai elképzeléseit, valamint az elszigeteltség és az egyetemesség dilemmáját értelmezni próbáló elkötelezettségét kezdettől fogva elutasítóan szemlélte a hagyományféltő, velük „kevésbé vagy éppen egyáltalán nem rokon-szenvező” (Szajbély 1995, 230), a törekvéseikből sokszor alig valamit értő írók, művelődéspolitikusok és kritikuskok jelentős hányada.

A mixtura culturalis és a mixtura lingualis tapasztalatának átfogó érvényű hasznosítása, a mozgalmi jelleget erősítő fellépés nyilvánvalóvá tette a szembesülés szükségességét az egyidejűleg különböző kultúrák rendszeréhez, több régióhoz, alrégióhoz tartozás térségi hatásmechanizmusaival. Az *Új Symposion* egymást követő generációi szinte kivétel nélkül fogékonnyan reagáltak a horvát, a macedón, a szerb, a szlovén művészet és irodalom friss európai mintákat is közvetítő felismeréseire. A provincializmus meddőségét belátva nem az anyanyelvi kultúra ábrándos konzerválása, a hősies önmeghatározás és a kisebbségi viktimológia érdekében kívántak síkraszállni. Nem az alanyiség kötelező és kizárólagos (nép)nevesítése révén, hanem az egyetemes nemzeti kultúra értékeinek újragondolásával, az elkülönülések keresésével, a folytonosság hiányainak feltárással tettek kísérletet az eredet(i)hez való visszatérésre. Ez a művészeti, irodalmi és kritikai gyakorlat az eltérő kulturális formák és normák újraértelmezésével, a bevett esztétikai hierarchiák megbontásával és átrendezésével járt együtt. Mivel a bohém művészeti hagyományokat, az underground irányzatokat, a mindennapi élet esztétizációját és stilizációját, a tömegmédiумokat, az újfajta zenei tendenciákat hangsúlyozottan jelenítette meg, sőt kedvezően értékelte ez a folyamat, ezért a magyarországi és a regionális kultúra vaskalapos védelmezői szemében a symposionisták tekintélyromboló felforgatókká, az öntörvényű lázadás specialistáivá váltak.

A folyóirat művészeti irányultságát, irodalmi sokszínűségét, kapcsolatformáinak nyitottságát nem véletlenül kísérte ellenséges figyelemmel az akkori magyarországi és jugoszláviai hivatalos művelődéspolitikai, hiszen „eleinte ösztönös, helyenként kihívó, látványos, majd mind tudatosabb szembenállás nyilvánult meg mind a kodifikált irodalmi rendhez és ízléshez, mind a vidékies konzervatívizmushoz és bezárkózottsághoz való viszonyukban és törekvéseikben” (Thomka 1994, 31). Eltérő minőségben, más-más mértékben és arányérzékkel ugyan, de a lap egymás nyomdokába lépő szerzőgárdáinak tevékenységében „a szellemi és a tudományos élet lehető legtöbb területére irányítandó figyelem kezdettől fogva ugyanolyan lényeges volt, mint a képzőművészet, a zeneművészet, a táncművészet, a

színházművészet és a filmművészet iránti elkötelezettség, ezért megnyilatkozásformáik között sohasem a pusztán irodalmi dominált” (Virág 2000, 21), ily módon a kultúrára szellemi alkotásként tekintő korosztályok nézetrendszere jóval többet kínált, gazdagabb lehetőséget teremtett, mint a nemzeti identitás feladatszerűen ismételt nyomatékosítása. Ám éppen a nyílt, haladó álláspont védelmezése és a függetlenségigény melletti kitarítás miatt került majdnem minden szerkesztőség a heves támadások keresztútjába.

A jugoszláv szövetségi állam politikai vezetése, a művelődési élet irányítói, a tartományi öngazgatás vezető funkcionáriusai, ügybuzgó ideológiai ellenőrei készségesen együttműködtek és mindent megtettek az *Új Symposion* ellehetetlenítése érdekében. Bírósági eljárások kezdeményezésével, börtönbüntetések kiszabásával, nyilvános meghurcolással, egzisztenciális tönkretétellel sújtottak le előre kiszemelt áldozataikra. Évtizedeken át kíméletlenül játszották ki egymás ellen az egyes nemzedékek és szerkesztőségek tagjait, csábító állásajánlatokkal, hatalmi pozíciók felkínálásával mélyítették el a vizályt közöttük, amely végül személyes bosszúhadjáratokba, megoldhatatlan legitimációs vitákba, rosszízű rehabilitációs torzalkodásokba torkollott Jugoszlávia széthullása közepette.

Az *Új Symposion* története elválaszthatatlan a különböző nyelvek és kultúrák kaleidoszkópjában kibontakozott kapcsolattörténeti, művelődéelméleti, fogadtatástörténeti és intézménytörténeti összefüggésektől. A horvát, a macedón, a szerb, a szlovén művészet és irodalom „párhuzamos jelenségeinek tanulmányozása nélkül reménytelen feladat” (Szajbély 1995, 233) a részletes áttekintés, ennek elmulasztásával aligha sikerülhet árnyalt képet rajzolni arról a változatosságról, amely számtalan megoldást kínált a „művészi, nyelvi, nemzeti és vallási különbözőségek alkotó találkozására” (Debeljak 1998, 15) a délszláv térségben.

A folyóirat egymás utáni korszakai olyan rokon törekvések jegyében bontakoztak ki, amelyek a bosnyák, a horvát, a macedón, a szerb és a szlovén irodalmi folyóiratok hálózatában is komoly jelentőségűnek mutatják a symposionisták tevékenységét. A zágrábi *Izvor*, *Praxis*, *Telegram*, *Krugovi*, *Pitanja*, *Razlog*, *Quorum*, a belgrádi és újvidéki *Vidici*, *Delo*, *Gledišta*, *Mladost*, *Književna reč*, *Polja*, a ljubljani és maribori *Problemi*, *Magazin*, *Perspektive*, *Literatura*, *Dialogi*, a szarajevói *Izraz*, *Lica*, a szkopjei *Kultura* történetében előbb vagy utóbb ugyanúgy lezajlottak a politikai indíttatású megtorlások, leváltások, nemzedéki viták és átrendeződések, ahogy az újvidéki magyar lap esetében. Egymás művészeti, irodalmi jelentőségének elismerése a kölcsönös figyelemben és rokonszenvenben, a szoros munkakapcsolatban és a baráti szálak erősödésében, a szövegek átültetésében, a nézetkülönbségek színvonalas megvitatásában, a támadások idején pedig az egymás melletti kiállásban nyilvánult meg. A délszláv térség szembeöt-

lő jellegzetessége, hogy ugyanazon alkotók egyszerre több területen, több műfajban nyújtottak, nyújtanak kiemelkedő teljesítményt, szépíróként, tudósként, műfordítóként, publicistaként egyaránt meghatározó alakjai voltak a valamikori Jugoszlávia szellemi életének (manapság az 1990-es évtizedben önállósuló államok nevezetes személyiségei), amiben a symposionisták legjobbjai mindig is igyekeztek követni őket. Nagyon lényeges hasonlóságra lehet figyelni az indulás, az átmeneti időszakok szempontjából, hiszen például az *Izvor* ugyanolyan előkészítő terepként, gyakorlófüzetként állt egykoron (az 1940-es évek végén és az 1950-es évek elején) a *Krugovi* kezdő alkotói (pl. Ivan Slamnig, Antun Šoljan, Slobodan Novak) rendelkezésére, miként az *Ifjúság Symposium* rovata majd melléklete szolgált később a kevés tapasztalattal bíró vajdasági magyar fiatalok számára. Az ifjú szerkesztők, még afirmálatlan írók Zágrábban és Újvidéken minden bírálendő kötetéről, kéziratáról egyaránt vitatkoztak, konszenzuálisan döntöttek, gyakran kikérve mestereik, tanáraik, tudományos konzulenseik véleményét, akik sok esetben az inspiratív mintákat és módszereket biztosították, vagy az ideológiailag rendben lévő, tiszta pozíciót szavatolták.

Az Újvidéken 1959-ben létrehozott Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék vezető Sinkó Ervin akadémikus, a szintén ott tanító B. Szabó György vagy az első symposionisták szárnypróbálgatásait támogató, művészeti ismereteiket, irodalmi ízlésüket formáló Koncz István (1937-1997) és Benes József (akik egyben fontos alkotói, szerkesztőségi tagjai lesznek a folyóiratnak) neve szorosan összeforrt a kezdetben a kollektív szubjektumot hangsúlyozó esztétikával. A Domonkos István *Rátka* (1963) és Tolnai Ottó *Homorú versek* (1963) című versesköteteivel induló *Symposion Könyvek* (1963-1990) sorozat harmadik darabja, a Bányai János és Bosnyák István válogatta *Kontrapunkt* (*Symposion* 61-63, 1964) antológia szerzői névvel nem jelölt, ezért együttes állásfoglalást sugalló *Utószó helyett* című zárórésze a mozgalmi jelleg kinyilvánításával állította előtérbe a kortárs életmód új nyelvi kifejezőmódokkal és művészeti modellekkel érvényesített, fellebbező diskurzusát. „A Symposium fejlődésének első iránya jellemezte a kezdetet, az indulást: produktív leszámolás a meglévővel, az évekig leplezett művészi és kulturális alkotások gyatraságával, az évekig vállveregető elismerésben részesült meghasonló költőiséggel, a lemaradás legbiztosabb szimptomáival. A visszhang és az ellenállás, mely fogadta és megsemmisítésére törekedett, csak elmélyítette ennek a termékeny és termékenyítő leszámolásnak mind intenzívebb, élesebb, sürgetőbb kialakulását. A bezárkózás, a tóparti és a templomtorony-perspektíva, a permanensen tévezen értelmezett regionalizmus, s ezzel szemben a nagyon ritkán felvillanó költői szó, melyet sokszor gyökerében semmisített meg az előbbi elvi és eszmei elkötelezettség (*sic*) s ennek szinte szellemi programmá válása

44 – megkövetelte, hogy a Symposium mint egy merőben más, mindezzel

szemben álló esztétikai és etikai magatartás mozgalma elsősorban is a rideg, józan, felelősségvállaló, de mindenképpen éles és pozitívan egyoldalú kritikát válassza kezdeti fegyveréül. Bizonyos fogalmakat, új szellemi meghatározásokat kellett forgalomba dobni, hogy a mozgalom második iránya, a törekvés az értékek felé, az intenzív alkotókedv termékenyebb konzumensre találhasson. Sok esetben rég ismert, de célzatosan elfelejtett gondolatokat, fogalmakat kellett újra és újra érvényesíteni, egy érzéketlenné tett közönséget ébresztgetni, újra érzékennyé tenni. Olyan neveket és olyan műveket kellett ismételten »felfedezni«, melyekre a szellemi lustaság vastag porréteget rakott” (*Kontrapunkt* 1964, 353-354).

A tükrözés elméletében vakon hívó, az avantgardizmustól, az esztétikai populizmust leleplező látásmódtól, az egzisztencialista elméletektől, a képzőművészeti absztrakciótól irtózó tartományi regulatív tudat képtelen volt méltányolni a délszláv és az európai hagyományból zavartalanul építkező szellemi és kreatív szabadság e generációs formáját. A felsorolt jugoszláviai orgánumok körül csoportosuló szerzők fellépése a horvát, a macedón, a szerb és a szlovén irodalomban voltaképpen az irodalmi válság előrejelzése volt, egy új paradigma tudatosításáé, mely a (vajdasági) magyar irodalomban a „nemzedéki kohézió és művelődési-művészeti-irodalmi kritizmus, ehhez újdonságként hozzáadott társadalombírálati irányvétel, önálló könyvsorozattal is kiteljesített nemzedéki alkotóprodukción s egy önálló nemzedéki folyóirat elindítását »kitaktikázó« szerkesztéspolitikát” (Bosnyák 2003, 143) nyomán nyerte el értelmét az 1965 januárjában induló *Új Symposion*-ban. Az 1965-től 1974-ig, a lap elleni első bírósági fellépésekig tartó szakaszban mindegyik főszerkesztő (Bosnyák István, Fehér Kálmán, Bányai János, Tolnai Ottó, Utsi Csaba) igyekezett megőrizni a folyóirat polimodális karakterét, azaz a nevezettek olyan kulturális ökonómiát próbáltak létrehozni és fenntartani, amelyben a katolikus, a pravoszláv és az iszlám civilizációk könnyedén párbeszédet folytathattak egymással. Művészetfelfogásuk a módszertani, normatív alapokra egyszerűsítés elleni lázadásként jutott döntő szerephez, hogy a produktív és felszabadító történetiség hatásainak eltörlődése elleni fellépésként teljesezhessen ki. A tapasztalatok radikális revíziójára, az avantgárd szellemiség követésére, az időbeliség feltételül elgondolt történetiségre, mint a nyelvi, vizuális, muzikális transzformációk nyitott erőterére támaszkodtak, amely képes megővni a kulturális hagyomány közmegegyezéssel reprezentációs sémákra tör(tén)ő lecsupaszításától.

Az aktualitás, a magas színvonal megtartása érdekében tett erőfeszítések a kezdeti koncepció finomodását, a kollektívizmus iránymódosulását eredményezték. A másság dinamikája, a poétikai individualizáció, a személyes sík egyre jobban tudott érvényesülni, a társadalmelemző, szociográfiai, publicisztikai, politológiai vonulat viszont halványodni kezdett, he-

lyébe a társadalomkritikai jegyeket is mutató széppróza és költészet lépett. A hasonló eszmei meggyőződések, művészi kezdeményezések mintázata átrajzolódott, a világ közös érzékeléséből, megéléséből fakadó nyelvi és kulturális sokarcúság újraretegződött, mert a „nemzedéki-mozgalmi erodálódás kezdeti tünetei együtt jártak az irodalmi-művészeti orgánium erősödésével” (Bosnyák 2003, 168).

Az 1965-ben folytatásokban közölni kezdett regények, Tolnai Ottó *Érzelmes tolvajok* és Végel László *Egy makró emlékiratai* című alkotásai (ez utóbbi könyv alakban 1967-ben jelent meg), majd a *Symposion Könyvek* és a *Forum Könyvkiadó* regény pályázatának sorozatából melljük illő további prózai művek, Tolnai *Rovarháza* (1968), Gion Nándor *Kételtűek a barlangban* (1968), *Testvérem, Joáb* (1969) című munkái, Végelnek *A szenvedélyek tanfolyama* (1969), Domonkos Istvánnak pedig *A kitömött madár* (1969) és a *Via Italia* (1970) című regényei, továbbá a kiváló versek, novellák, drámák, irodalomtudományi, művészetelméleti, zenei és filmművészeti szövegek az irodalmi és kulturális konvenciókból való kilépést sürgették, kezdeményezve a belépést a nyelv poietikus dimenziójába. A hibrid textualizáció, az elemi-lexikális, a szintaktikai-grammatikai szintek teljes artikulációs átcsoportosítása és a művészet dicsfényének könnyed, antipoétikus visszavonása révén a margóra szorult, a beatnik, a rebellis, a gerilla, a csavargó, a vendégmunkás, a háborodott, a cigány horizont nélküli miliói, útvesztői kerültek az érdeklődés homlokterébe. Az örökölt nyelvi minőségek szétszerkesztése, a mindennapok újradefiniálása, a szövegfajták helycseréje és egymásban keringetése alkalmat teremtett az anyagi valóság és a reprezentációja közötti különbségek láttatására, a peremhelyzetű létezés racionális-kalkulatív megszervezésére. „Az archetípusok közül Végel rálel a kerítőre, Kerouac csavargóinak itteni utódaira, Tolnai a hűbelebalázatok regimentjére, falusi tűzoltókra, amatőrökre, piktorokra és imbecillis falusi modelljeikre, a falubolondjára, a Vidéki Orpheuszra, mint Chagall a repülő hegedűsökre, Fellini az Arlequinre, Pierrot-ra, a cirkuszra, bohócra. E vonulat része a gerilla, Domonkos vándormuzsikusa, saját protest-song-énekes, dzsesszzenész előképe. A csavargó, a bohém, a hippy, a lázadó, a baloldali forradalmár magatartásmoდელlei beépülnek a modorba és tartásba.” (Thomka 1994, 14)

A történeti avantgárdhoz, a neoavantgárdhoz, majd az 1980-as évek fordulójától az avantgárd-pophoz, a retro-avantgárdhoz fűződő szoros kötődések a művészet és nem művészet kettősségének megszüntetésében, a művészeti ágak összekeverésében, a dehierarchizáló, deperszonizáló jelentésszerkezetek létrehozásában összpontosultak. Az eszmék élő áramoltatása, a metszésszögek, kapcsolódási pontok feltérképezése nemcsak a jelentés renoválásában, hanem a technicitás határainak erőteljes kitolásában is megmutatkozott. A technikai, stratégiai vonulat nagyon közelről és igen

érzékenyen érintette a politikai esztétizáció, az ideológiai dekonstrukció vetületeit. A konformizmus és a nonkonformizmus állandó sodrásában remitológizálta Jugoszlávia hatalmi berendezkedését, az ironikus távolságtartás nyelvi játékainak segítségével parodizálta (az önparódiát is beleértve) politikai tendenciáit, leleplezve ezzel a nemzeti mártíromság és a heroikus hazafiság önmetaforáinak tarthatatlanságát. A legjelesebb symposionisták felmérték, hogy a „multikulturalizmus egy el nem ismert, fordított, önreferenciális formája a rasszizmusnak” (Žižek 1999, 216), és az 1960-as, 1970-es évek idején a hibrid, a töredékes bekebelezésével, a mediterrán térfilozófiával, a verbo-voko-vizuális látványalakzatokkal, a képzettársításos emléksorozatokkal, az imaginatív rangra emelt vándorlás stílusmintáival, a nomadográfiával derítették fényt (pl. Koncz István, Domonkos István, Tolnai Ottó, Végel László, Gion Nándor, Brasnyó István, Böndör Pál, Jung Károly, Ladik Katalin, Maurits Ferenc, Juhász Erzsébet, Fülöp Gábor), az 1980-as évek folyamán pedig a barbarofónia létrehozásával, a szöveg ritmikai keretének szétfeszítésével, a nyelvi és testi szétforgácsolódás eklektikájával, a tájrekonstrukcióval világítottak rá (pl. Sziveri János, Csorba Béla, Fenyvesi Ottó, Balázs Attila, Szügyi Zoltán, Kalapáti Ferenc, Beszédes István, Ladányi István) a szociálisan differenciált és szegregált szövetségi állam távolságtartó pszeudoföderalizmusára.

A folyóirat állandó kárhoztatásában, a szerzők javíthatatlan perszonalistává, közösségbomlasztóvá, nemzetietlenné, értéktagadóvá, nihilistává, anarchistává minősítésében a délszláv térség fegyelmező taktikai egyértelműen tetten érhető. Az *Új Symposion* mint a kisebbségi kultúra avantgárd perifériája tűnik fel évtizedekig a balkáni dresszúra elvárásrendjében és igazságosztásában. Nem szakmai ismérvek, hanem a politikai előírások, külső nyomások hatására születnek a kedvezőtlen döntések, amelyek az önállóságot fenyegetik. Azok, akik a lap egykori munkatársaiból, támogatóiból ellenséggé lettek az idők során, és meghozott döntéseikkel a tönkretétel szorgalmazóivá váltak, gyakran a kiadvány értékeinek óvását, a vajdasági magyar kultúra megmentésének nemes szándékát hirdették és hirdetik mentségükül. Mivel a hatalom számára igazából csak a bonyodalmak és következmények nélküli avantgárd volt elfogadható, ezért bizonyos előjogok átengedésével, kedvezményekkel, rangokkal sikerült elérni, hogy a fékező, visszafogó folyamatok magából a vajdasági magyar tudományos, irodalmi, művészeti életből induljanak ki, éppen olyanok hathatós közreműködésével, akik immár a függetlenség álcájában, bőszen individualistaként sem szégyelltek ragaszkodni egykori generációs-kollektív alapeszményeikhez.

A kölcsönös párbeszédre támaszkodó közös gondolkodásmód, amelyben „Közép-Európa, a Balkán, a Mediterráneum és a Pannon-síkság kulturái fortlyogtak” (Debeljak 1998, 24) az *Új Symposion* első időszakában

(1965–1974), az avantgárd és a neoavantgárd jegyében kamatozott. „A fordulat sajátossága a történeti avantgárdnak mint örökségnek a felfedezése. Ezért az örökségért azonban meg kellett küzdeni. Nem volt adott. Csak művészi és szellemi teljesítménnyel volt kiküzdhető. Ezért nincs abban semmi programszerű, hogy az *Új Symposion* köre a neoavantgárd és (részben) a posztmodern jelzőivel identifikálható teljesítményei mindig a történeti avantgárd megismerései is egyúttal. Így maradt fenn »a történelmi avantgárd öröksége a neoavantgárdban.«” (Bányai 2001, 34–35) Az ironizáló képzetvilág, a tipográfiai elrendezés kidolgozottsága és a stilisztikai újítások sora gyakran a kimeríthetetlenség regisztrációjával esik egybe, ami a symposionista érzékenység délszláv előzményeinek kiemelt szerepére hívja fel a figyelmet. A hagyományozódás értékszféréiből ugyanis a horvát, a szerb és a szlovén avantgárd irányzatai látványosan kiemelkednek.

Az 1960-as, 1970-es évek *Új Symposionjának* művészeti és irodalmi örökségét, Kassák Lajos lapjainak befolyását jócskán meghaladva, a Zágrábban 1916 végén kiadott, Ulderiko Donadini szerkesztette provokatív *Kokot*, az Antun Branko Šimić indította és vezette 1917-es expresszionista *Vijavica* és *Juriš*, az 1921-ben Ljubomir Micić meg a testvére, Branko V. Poljanski (eredeti nevén Branislav Micić) és Boško Tokin által létrehozott expresszionista *Zenit*, a Dragan Aleksić megjelentette 1922-es *Dada-Tank* és *Dada-Jazz*, továbbá a szurrealista mozgalom belgrádi kiadványa, az 1922-ben indult *Putevi* alapozta meg. A délszláv irodalmak történetét jelentősen meghatározó *Zenit* 1926-ban Belgrádba tette át székhelyét, közben a dadaizmus felé mozdult el, a horvát és a szerb irodalom színe-java (pl. Stanislav Vinaver, Miloš Crnjanski, Rastko Petrović) közreműködött benne, ráadásul a nemzetköziség szellemében a magyar avantgárd jelesei (pl. Kassák Lajos, Moholy-Nagy László, Raith Tivadar) munkáit szintén közölte, termékeny munkakapcsolatot építve ki velük. „Újság formátumú színes lapként nyomtatták, sajátos grafikával, az expresszionista, szuprematista, futurista és más avantgárd festők műveinek reprodukcióival bővítve anyagát.” (Lőkös 1996, 276) A képet a belgrádi *Alpha*-kör résztvevőinek (pl. Tin Ujević, Todor Manojlović, Svetislav Stefanović) művészeti, irodalmi eljárásai és Rade Drainac 1922-es *Hipnos* című folyóiratának kínálata teszik teljessé, ennek a gazdag példatárnak a gyümölcsöztetéséből fogan tehát az első symposionisták zenitizmusa, hipnizmusa, kozmizmusa, szumátraizmusa, dada-yougo-izmusa és a barbarogénius iránti érdeklődése.

A különböző poétikák egyidejű létezése, az audiális, vizuális felületek váltogatása, a szintaktikai és a szemantikai összefüggések folyamatos át-szervezése az egyetemes és a személyes oldal érintkezéseit igényes változatokban tette előlívhatóvá, hiszen a szülőföld, a „nemzet, az egyén, a származás helye kozmikus, világtörténelmi, vallástörténelmi keretekben, ci-

vilizációs körökben, mítoszokban, legendákban vagy a nyelvben és a nyelv múltjában vagy a helyi nyelvjárásban” (Milosevits 1998, 457) törhetett felszínre. A *Krugovi* folyóirat hatásának ismételt kiemelése azért elhanyagolhatatlan, mert az Antun Šoljan, Ivan Slamnig, Slobodan Novak, Slavko Mihalić, Zvonimir Golob, Vlado Gotovac és mások neve fémjelezte közösség „deklaratív módon vállalta a Matoš-Ujević-A. B. Šimić-Krleža-örökséget” (Lőkös 1996, 325), elsősorban az angolszász irodalmak, friss világ-irodalmi jelenségek felé vonzódott, s a legkorszerűbb irodalomelméleti, művészetbölcseleti nézeteket közvetítette, hiszen „már az ötvenes-hatvanas évtized fordulóján René Wellek, Austin Warren, Cleanth Brooks, Allen Tate, Herbert Read és mások nézetei játszottak döntő szerepet” (325–326) szerkesztőségi koncepciójában. Tolnai Ottó és Domonkos István költeményeinek, novelláinak, regényeinek önironikusan relativizált értékrendszerei, idézetes idiomatizmusai, tengerképzetei, valamint Végel László farmernadrágos, a szociolektusokat, az utazás-metaforikát, az állandósított átmenetiséget bravúrosan kiaknázó (a magyar helyett viszont a délszláv irodalmakat megtermékenyítő!) prózájának alakulása nem utánzásos alapon, hanem tökéletes minőségi és időbeli összhangban zajlott a fent említettek vagy mondjuk Alojz Majetić, Zvonimir Majdak, Momo Kapor munkásságának kiteljesedésével.

Miként a „háború utáni dogmatikus szocreális irodalmi koncepcióval szakító nemzedék a jugoszláv modell nyújtotta relatív szabadsággal élve a poétikai pluralizmus jegyében új »elevenéséget« hirdet az irodalomban” (Lukács 2004, 165), úgy számol le fokozatosan az első symposionista generáció a kérdésessé tétel és a demisztifikáció révén az avantgárd ellentmondásos csoportideológiájával, utópikus, szociális víziójával. A semmi ironikus élményéből, a lehetetlenség konstatálásából fakadó Antun Šoljan-i, Ivan Slamnig-i, Slobodan Novak-i, Slavko Mihalić-i stb. felismerésekkel párhuzamosan jutnak el a közösség világának fenntarthatatlanságáig és az irodalomnak mint irodalmi archeológiának a paradoxonáig. Esetükben az avantgárd hagyomány megértése egyben „kilépés is e tradíció keretéből, mert jelzi, hogy a történeti avantgárdban kialakult poétikai – műfaji – normák és kánonok kimerültek, minek következtében – e »megértés« következtében – bejelenthető egy új – »neoavantgárdnak«, vagy (ha nem túl korai) posztmodernnek – vehető regény- és irodalomszemlélet a kompozíciós elvvé emelt önidézet és önkomentár, valamint a szövegvilág fikcionalitásának jegyeivel” (Bányai 1998, 92).

A szlovén avantgárd fellegvárának számító orgánium, a *Problemi* fölaprózása, vezéralakjainak, Denis Ponižnak, Franci Zagoričniknak az elszigetelése, a *Praxis*-kör különböző nemzetiségű gondolkodóinak megzabolázása, a horvát *Krugovi* folyóirat és más jugoszláviai alkotóműhelyek erőszakos kordában tartása, vagy a származása, vallása, nyelve stb. miatt pellen-

gérre állított Aleksandar Tišma, Borislav Pekić, Danilo Kiš, Mirko Kovač és mások meghurcolása mögött kísértetiesen hasonló szándékok húzódtak. A szocialista, kommunista tradíció az internacionalizmus, a világ proletárjainak egyesülése, a testvériség és egység szólama nevében a nemzeti megosztottság fölé kívánt kerekedni. Elítélte, visszautasította a nacionalizmust, azonban a kis kultúrák etnocentrikus befeketítését, rossz hírbe hozását, egymás elleni kijátszását éppen az internacionalizmus jelszavával hajtotta végre, így a többségi nemzet(ek) támogatását a nemzeti kisebbségek másodrangúsításával, semmibevevételével tökéletesítette. A központosított állami hatalom teljes kiterjesztését és megerősítését felügyelő bürokrácia, amely ellen a *Praxis* folyóirat filozófusai annyit küzdöttek, szívósnak bizonyult, így a *Problemi* szerkesztőségváltásait, a *Krugovi* halványodó közös nemzedéki platformját és paradigmáját előbb-utóbb az Antun Šoljan definiálta „dirigált kultúra” elkerülhetetlenül befolyásolta. A hidegháborús, agrárreformos, hatvannyolcas stb. törést tovább mélyítették a művészeti, irodalmi csatározások, pozícióvadászatok. „Egyesek igyekeztek mielőbb beférkőzni a fórumokba és intézményekbe, eleinte azzal a szándékkal, hogy belülről mozdítsanak rajtuk, a bürokrata cucli azonban hamarabb lecsillapította őket, mint maguk is gondolták volna. Így lett sok 68-as vitézből szófogadó személyzetis; ma a különböző intézetekben ülnek babérjaikon. Mások hűek maradtak a 68-as eszmékhez, és szörnyen csalódtak az előbbieken. De mára még csak clochardok a politikai élet margóján, mert a forradalom nélkül képtelenek letenni a garast. Ismét mások ugyancsak kenyérhez jutottak valahogy, ám visszavonultak, és titkon új forradalomról álmodozva, csak magukban dohognak.” (Kovač 1987, 68) Természetesen a be nem hódoló, veszélyes értelmiségiek, egyetemi oktatók, művészek, újságírók stb. hamarosan feketelistára kerültek, mozgásterük végzetesen leszűkült, mások meg szolgálataiknak köszönhetően korlátlanul élvezték a rezsim előkelőinek bizalmát.

Az 1950-es évek jugoszláv hatalma magában a fiatalságban fedezte fel a bűnösség jegyeit, a szórakozási mintáikban, a zenei érdeklődésükben, az erkölcsi kérdések iránti fogékonyságukban. Az 1960-as évekre már az öltözködési elveikkel, a szocialista politika iránti csekély érdeklődésükkel gyűlt meg a baja. Az 1960-as, 1970-es évek fordulóján gyorsan keresni kezdte, és persze könnyen megtalálta a fiatal értelmiségiek között megbúvó belső ellenséget. A fennen hangoztatott engedmények, az ifjúságot magasztaló szlogenek és a paternális közvetlenség érzetét keltő manőverek bőséges kínálata látszólag átalakította és újrarendezte az erőviszonyokat, ám az 1970-es évek végén és az 1980-as évek folyamán az öngazgatási lehetőségek, többpárti rendszer után áhítózó fiatalság végképp ellenőrzés alá kerül, tevőleges politikai befolyását mindenáron korlátozza, szervezeti vezetőit elszigeteli, intézményeit, kiadványait adminisztratív és gazdasági

alapon egyaránt szorongatni kezdi a hatalom, amelynek szószólói sok esetben az előző évtizedek lázongó ifjúságának az önmítizálásba belefeledkező, elismert egyéniségeiből változtak át megalkuvó funkcionáriusokká, előírt pályáíveket befutni kész, elnyútt erkölcsű tisztségviselőkké. A magát a testvériség és egység kötőanyagának tekintő Tito halála után a remények teljesen szertefoszlottak. Az ő „kohéziós autoritása, amely Jugoszlávia összes nemzetének egyenlőségét biztosította” (Salecl 1994, 58), hamar elfelejtődött, az életszínvonal csökkenése, a gazdaság összeomlása és a nemzeti elégedetlenkedés miatti felelősséget az állam könnyűszerrel elhárította magától. A bevált receptek jól működtek, és a nemzeti kisebbségeknek egyre komolyabb fenyegetéssel kellett szembenézniük.

A leszámolás hatalmi játszmákba vont horvát, macedón, szerb és szlovén folyóiratok egytől egyig hasonlóan bűnhődtek. Köreikben egyszerre mindig több bűnöst találtak, főkolompásokat és tettehársakat, akiknek lehetőleg több nemzetiséghez illett tartozniuk, s tevékenységüknek eltérő műfajokat, irányzatokat kellett reprezentálniuk. Az 1969 nyarán Gion Nándor *Testvérem, Joáb* című regénye kiváltotta tekintélyuralmi beavatkozás, az 1972. január 19-i újvidéki ügyészségi vádemelés Tolnai Ottó fő- és felelős szerkesztő, Rózsa Sándor és Miroslav Mandić ellen, a felfüggesztett börtönbüntetések, a hosszú elhallgattatás, és az 1974-től Danyi Magdolna főszerkesztette lap tematikus számaint becsmérő, az erotikus szám nyomtatását pedig 1979-ben letiltó hatalmaskodás kezdeti lépései után az 1980-tól Sziveri János főszerkesztette lap pornográfiával való megbélyegzése, majd nyomtatásának leállítás szigorítja a folytatást Balázs Attila elbeszélése és Fenyvesi Ottó költeménye miatt 1981-ben, hogy végül a Radics Viktória színházi írása és a szerb költőbarát Gojko Đogót megszólító Tolnai Ottó versszöveg elleni 1982-es vádak pecsételjék meg az *Új Symposion* sorsát. Az érintettekre kirótt szilenciumok, fegyelmi, állásvesztések aránytalan túlsúlya, s az ezeket betetőző 1983. május 9-i példátlan bosszú, pontos képet fest a korabeli hatalmi szerkezet kiszámíthatatlan természetéről. Egyébként egy Ljubljanában visszautasított szöveg zavartalanul megjelenhetett Zágrábban, az arrafelé elfogadhatatlannak kikiáltott Szarajevóban, az ott publikálhatatlannak tetsző Újvidéken, az itt kifogásolt (jelesül Fenyvesi Ottó *Orgia mechanika* című verse) a belgrádi *Književna rečben*, ehhez néha a nyelvi és/vagy régiócsere elegendő volt átmennie. Talán ezért sem annyira meglepő, hogy a Sziveri János irányította szerkesztőség rehabilitálásához 1988-ban az a rezsím akart segédkezet nyújtani, amelyik a nemzet(iség)i konfliktusok szításával és elmélyítésével tervezte meg és idézte elő Jugoszlávia széthullását.

Az *Új Symposion* a maga elementáris erejű tematikus variabilitásával, fellazított tördelésével, a Benes Józsefnek, Maurits Ferencnek, Szombathy Bálintnak köszönhető leleményes formatervezésével, míves kivitelezésével

vel, merész képi illusztráltságával több évtizeden át kitartóan vonultatta fel az irodalmi és művészeti produktumok tömegét, miközben a kritika, a szépirodalom, a médiák, a vizuális művészetek, a zene, a képregény és más tömegműfajok támaszpontjává, kommunikációs bázisává, a nyelvek és a kultúrák átjárhatóságának mixtum compositumává erősödött. Szerzői nemcsak a „hagyományos értelemben vett tanulmányt és kritikát kedvelték, hanem a pontosan körül nem határozható, időszerű témákra felelő, vitatkozó hangú műfajokat, de szívesen írtak naplót, közöltek vitalevelet és reflexiót is” (Bori 1999, 190), azaz függetlenül a munkatársi hozzáállástól, egyéni különbségektől az írást mozgósították és szegezték szembe a referenciás valósággal. Az ideológiai felügyeletet puhítandó együttes fellépésük „egyik legfőbb jellegzetessége a spontaneitás, amely hiányzik a később jelentkező korosztályokból” (Losoncz 1988, 173), ami ugyan nyilvánvalóvá teszi, hogy a „Symposion első képviselői után szó sem lehet nemzedékről; hiányoznak a spontán közösségek megteremtési feltételei” (175), viszont azt a gyanút támaszthatja alá, hogy az első symposionistákat talán éppen azért tudta a hatalom legyűrni, mert az összetartozásukat gátló belső konfliktusokat korán kiszimatolta, és társadalombírálatuk önáltató voltát ellenük használva fordította a maga javára. A túlélés feltételül szabott fiatalítás hivatalos kötelezettsége alól nehezen lehetett kibújni, az érdekszférák összeütközése a nemzedéki önkonstitúció későbbi lehetetlenségét előlegezte, e hiányokkal és korlátokkal a Danyi Magdolna vezette (1974–1980) meg a Sziveri János irányította (1980–1983) szerkesztőség is nagyon nehezen boldogult, a jogfolytonosság betiltásos megszakítása és az új főszerkesztő 1984-es alságos látszatkinnevezése pedig a szabadság illúziójának nyelvi érvényességét szinte maradéktalanul felszámolta.

A horvát, a szerb, a szlovén folyóiratokkal folytatott együttműködés, a kölcsönös publikációk, a nézetkülönbségek eltökélt megvitatása (pl. Danilo Kiš és Gerold László véleménycseréje) vagy az egymás érdekében történő szolidáris fellépés mélyén a hasonló eredetű veszélyek felszínre törése és a lassan mindnyájukat egyformán elérő összeomlás elodázásának reménye is meghúzódik. Az *Új Symposion*, akárcsak a *Krugovi* szellemiségéből merítő szintén zágrábi *Pitanja* (1969–1974) a maga „manifesztum-szerű irányvételét a szövegek sokaságával helyettesíti, amelyekben a dekonstrukciós viszonyulás különféle formáit működtetik: ezek mindegyike a *kontextust* igyekszik megkérdőjelezni, a társadalmat, a kulturálist, a művészetit” (Bošnjak 2003, 19), azaz a származási, a retorikai és a „poétikai problémákat az *írás praxisának* kategóriái helyettesítik, így ennek a beíródásnak a *nyoma* teszi megvizsgálhatóvá a központi témákat: az *írás és a hatalom*, az *írás és az irodalom*, a *jel cserebeli és használati értékei* stb. témáit.” (19) A kortárs magyar szerzőkkel, tudósokkal gondosan kialakított kapcsolat, a délszláv orientáció, a világirodalmi távlatosság szerencsére

mindvégig megmaradt, s a fiatal tehetségek bemutatkozása viszonylag akadálytalanul haladt. Jelentősen hozzájárult ehhez az *Új Symposion* 1967-től 1969-ig tartó időszaka után 1976 és 1984 között már a *Hidat* főszerkesztő Bányai János intellektuális pezsgést hozó, többirányú tevékenysége. Mivel a nyilvánvaló társadalmi válság észlelése és a saját evidenciáik áttanulmányozása elvi kifogásokkal, személyes súrlódásokkal tarkítva zajlott, s a közös gondolkodásnak a lap ízlésirányának követhetlensége vagy a kollektivitás elfogadhatatlansága gátat szabott, előbb-utóbb belső és külső körök alakultak ki. A kívül rekedők, lemorzsolódók, távozni kényszerülők makacs ellentáborra szerveződtek az elmúlt évtizedekben.

Az *Új Symposion* lényegi tulajdonsága az volt, hogy a különböző generációk tevékenysége az újszerű tendenciák megőrzésével és kibővítésével épülhetett egymásra. Bányai János, Tolnai Ottó és a lapot 1972-től 1974-ig főszerkesztő Utsi Csaba rengeteget tett az új alkotógárda kinevelése érdekében. Böndör Pál 1968-tól, Podolszki József 1969-től, Danyi Magdolna és Szombathy Bálint 1971-től, Thomka Beáta és Bognár Antal 1972-től lesz tagja a szerkesztőségnek, az évtized első felében már rendszeresen itt publikál Juhász Erzsébet (1947–1998), de Szűgyi Zoltán, Sziveri János, Fenyvesi Ottó (1975-től szerkesztőként) neve is egyre gyakrabban bukkan fel a folyóiratban. A Danyi Magdolna által 1974-től 1980-ig vezetett szerkesztőség tovább bővítette a lehetőségeket, az 1970-es évek második felében a Sziveri-féle szerkesztőség színe-javát, Balázs Attilát, Csorba Bélát, Mák Ferencet, Csányi Erzsébetet, Kalapáti Ferencet, Sebők Zoltánt, Faragó Kornéliát, (Harkai) Vass Évát, Bicskei Zoltánt, Pogány Imrét is megtalálni a szerkesztők és a közreműködők sorában. Az 1980-tól Sziveri János főszerkesztő irányította csapat Fekete J. Józseffel, Losonc Alpárral és Radics Viktoriával bővül. Az egykori *Symposion*ból a *Szakállszárító* és az első *Új Symposion*ból a *Centrifugális sarok* rovatokat *Centripetális farok* néven 1981-ben újjáélesztik, amellyel Csorba Béla, Losonc Alpár és Kalapáti Ferenc a vitriolos kritikai hangvételt, az elokvens társadalombírálatot hozza vissza, és a másik általi önmegértést szorgalmazó filozófiai argumentációt emeli be a symposionista vitakultúrába.

A művészethez, az irodalomhoz, a világ különféle jelenségeihez kritikusan viszonyuló szemléletet és ennek formatörténeti, műfajelméleti, stíluskritikai, filozófiai antropológiai, strukturalista és hermeneutikai megalapozását Bányai János ösztönző hatására vitte tovább Danyi Magdolna, Thomka Beáta és Juhász Erzsébet a történeti-poétika, az összehasonlító irolomtudomány, a posztstrukturalizmus, a nyelvbölcselet, a narratológia, a szemiotikai szövegten, a dekonstrukció, a szubjektumelméletek irányába (kitűnő tanulmányköteteiket, szakszöveg-fordításait a magyarországi érdeklődők és hozzáértők ugyancsak nagy haszonnal forgathatták!),

így Sziveri János, Fenyvesi Ottó, Csorba Béla, Balázs Attila, Csányi Erzsébet, Faragó Kornélia és a többiek már nekik is köszönhették művészetelméleti, irodalomelméleti, nyelvfilozófiai felkészültségüket. A mester, tanítványok, tanítványok tanítványai sorozat sohasem szakadt meg, a folyamatosságot az újvidéki Magyar Tanszék biztosította, hiszen az 1960-as és 1970-es évek symposionistái (Bányai János, Bosnyák István, Gerold László, Utasi Csaba, Danyi Magdolna, Thomka Beáta, Juhász Erzsébet) egytől egyig kiemelkedő egyetemi oktatói is voltak a feltörekvő fiataloknak. Az 1980-as évek eleje-közepe tájáékán immár éppen azoknak a költőknek, prózaíróknak, műfordítóknak, teoretikusoknak, kritikusoknak, irodalomtörténészeknek, Beszédes Istvánnak, Ladányi Istvánnak, (Hász) Fehér Katalinnak, Piszár Ágnesnek, Bozsik Péternek, Pozsvai Györgyinek (1964–2003), Hász Róbertnek, Utasi Csillának, Jódal Kálmánnak, Lovas Ildikónak, Papp Tibornak, Urbán Andrásnak, akik az *Új Symposion* utolsó korszakában jutottak fontos szerephez.

Az alkotók kategorizálására építő korosztályi besorolás általában redukció eredménye, viszont az azonosságok és a különbségek torzója helyett erősebb fény vetülhet az évjáratoktól független összetartozásra. A szigorú szociológiai értelemben vett nemzedék-tipológiáról és hovatarozás-modellről lemondva ugyanis kiderülhet, hogy a legkiválóbb symposionista szerzők „mindenekelőtt különféle nyelvek és kultúrák recipienseként hozhatók szoros kapcsolatba egymással” (Virág 2000, 23). A többnyelvűség, a kulturális közbeékeltség és keresztezetttség kérdésköréhez meglepően hasonló szellemi elképzelésekkel közelítettek és közelítenek valamennyien. Szerb és horvát nyelvű, nemzetközi szerzőgárdát tömörítő, tekintélyes újvidéki, belgrádi, zágrábi periodikákban, különböző testületekben szintén sokszor találkozni a sympósok neveivel. Bányai János az újvidéki *Index* főszerkesztője, Végel László az újvidéki *Polja*, a zágrábi *Prolog* szerkesztőbizottságának tagja, a belgrádi *Politika* állandó munkatársa, Losonc Alpár az újvidéki *Polja* szerkesztője volt, s jelenleg ő az újvidéki *Habitus* főszerkesztője, Tolnai Ottó személyében pedig a Jugoszláv Írószövetség egykori elnökét is tisztelhetjük.

A folyóirat, a magyar nyelvű orgánumokat évekkel, évtizedekkel megelőzve kreatív módon engedett a különböző világirodalmi jelenségek, elméleti iskolák, nemzetközi művészeti áramlatok térhódításának, s egyértelműen vállalta a magyarországi művelődéspolitikai irányítás tiltotta művészeti, irodalmi, tudományos törekvések képviselését. A fontosnak vélt történések, teóriák, műalkotások, szerzők, gondolkodók mind-mind megjelentek az *Új Symposion* gazdag tematikus számaiban, mesterien összeállított példányaiban. Persze Antonin Artaud, Roland Barthes, George Bataille, Walter Benjamin, Jacques Derrida, Erich Fromm, Hans-Georg

Gadamer, Gérard Genette, Martin Heidegger, Hans Robert Jauss, Leszek Kolakowski, Julia Kristeva, Herbert Marcuse, Marshall McLuhan, J. Hillis Miller, Wilhelm Reich, Siegfried J. Schmidt, Tzvetan Todorov, Jörg Zimmermann és mások szövegeinek megjelenítése miatt hamarosan a társadalmi kategóriák mellőzésével meg a túlzott elméletieskedés, művészi elvontság vádjával illették a lapot. Ajtony Árpád, Eörsi István, Erdély Miklós, Esterházy Péter, Hajas Tibor, Hajnóczy Péter, Konrád György, Mészöly Miklós, Nádas Péter, Szócs Géza, Szentkuthy Miklós, Zalán Tibor műveinek folyamatos megjelenése, vagy Bacsó Béla, Balassa Péter, Molnár Gusztáv, Radnóti Sándor, Tamás Gáspár Miklós, Vajda Mihály írásainak közlése csak még tovább borzolta a tartományi ideológiai főeberek és az egyetemi pozíciójukat fenyegetve látó, pozitivista nosztalgiaikat dédelgető irodalmárok, nyelvészek, történészek, néprajzosok idegét.

A nemzedékké szerveződés támasztékainak megroppanása és a bomlási folyamatok előrehaladása a különböző poétikák kiformalódásának előlegezője lett az 1970-es és 1980-as évtizedben. A Sziveri-féle *Symposion* reprezentánsainak (pl. Sziveri János, Fenyvesi Ottó, Szűgyi Zoltán) már az 1970-es években megjelennek a kötetei, így amikor 1980-ban átveszik a folyóirat szerkesztését, a művészi és az irodalmi autonómiát már nem elérendő célként tételezik, hanem a képmutató szociális érzékenység és a provinciális tekintélyelvűség berögződéseit visszautasítva igyekeznek hosszasan fenntartani. A peremhelyzetű létezés, a kisebbségi sorsértelmezést az eredendően hamis regionalizmus-felfogás és a főfoglalkozású mártíromság szélsőségeivel ütköztették. „E kánon szellemében a kisebbségi szegezze tekintetét partikuláris viszonylataira, legyen az ami, konstruáljon abból a kevésből, ami je van, és közben ne nézzen se jobbra, se balra, merüljön bele a helyi/etnikai adatok szorgalmas gyűjtögetésébe, legyen saját eltűnésének buzgó dokumentálója, egyszóval idomuljon saját létezéséhez, ne okoskodjon túlságosan sokat, ne gondoljon keretfeszítő, avagy eretnek (poszt)modern beszédmódokra. Azokat majd mások lajstromozzák, a kisebbségek legyenek a Versailles-ban megrajzolt agonizáló tér szereplői, statiszták saját drámájukban, egyéb, kívülről kijelölt és főképp instrumentális feladatok megvalósítói” (Losonc 2004, 188).

A többlényegű egyenrangúságért folyó szellemi csetepatéban viszont nemcsak a szemellenzős kisebbségi dolorizmus lelepleződése következett be, hanem az is világossá vált, hogy „az első nemzedék máskéntgondolkodó, antisztálinista, radikális baloldalisága 1973-tól 1983-ig jórészt szertefoszlott, képviselői pedig majdnem teljes létszámban halkan felsorakoztak a jugosztálinizmus vajdasági magyar reprezentánsai mögé” (Csorba 1995, 29). A Sziveri János vezette alkotói közösség sorsát teljesen megpecsételő kiebrudalás, a hosszasan elnyújtott személyes meghurcoltatások (Sziveri János, Fenyvesi Ottó, Mák Ferenc) voltaképpen azt a szerkesztősé-

get sújtották, amelyik „éppen a szellemi és politikai gettóba szorítottság ellen emelte fel hangját a jugoszláv, a magyar és az európai intellektuális progresszió legjobb hagyományait követve, s ebben a küzdelemben maradt alul, részben mert erőtlén volt, részben mert a felparcellázott jugoszláv kulturális szintéren lényegében magára maradt” (Csorba 1995, 21). A Magyar Írószövetség hivatalossá tett kezdeményezése vagy a jugoszláviai sajtó (*Književna reč, NIN, Student* stb.) szolidáris híradásai sem tudták eltántorítani a tartományi hatalom korlátlan urait egy a leváltás előkészületeikor feltűnően tüsténkedő, képesítés nélküli, szerény művészeti, irodalmi érzékenységgel bíró, lapkészítési ismeretekkel, szerkesztőségi gyakorlattal alig rendelkező új főszerkesztő 1984-es kinevezésétől.

Különös véletlen és váratlan szerencse, hogy a minden etikai és erkölcsi normát áthágó, s a jogfolytonosságot megtörő dicstelenség politikai kedvezményezettje a maga mentségének keresgélése és dilettantizmusának takargatása közepette a sok avatatlan szerkesztőségi tag sorában 1985-től már maga mellett tudhatja Szombathy Bálintot, akinek hatására a folyóirat külleme, grafikai arculata, művészeti koncepciója a kezdeti kuszaság és minősíthetetlenség után védjegyszerűvé formálódik át. Kizárólag az ő érdeme, hogy az 1980 és 1983 közötti korszak szépírói, műfordítói, teoretikusai, képzőművészei (Sziveri János, Fenyvesi Ottó, Balázs Attila, Pogány Imre, Sebők Zoltán, Kalapáti Ferenc, Bicskei Zoltán) kezdeményezésére kibontakozó tömegmédiakulturológiai, neoexpresszionista, individuális mitológiai, avantgárd-pop, retro-avantgárd tendenciákra, technoelemletekre, alternatív zenei szubkultúrákra továbbra is érzékeny figyelem fordítódott. A rockzenei gyökerek, a punk, a posztpunk, a new wave, a dark, az indusztriális stb. irányzatok, a divatstílusok, az urbánus szcénák, a mozi- és képregényvilágok a kritikai megismerés intellektuális területeiként, megmérettetési terepeiként jelentek meg. A vizuális reprodukció, a fotográfia a közösségiség, a szülőföldi hagyományok, a családi közeg meg a privát szféra rituális és szociális protokollját közvetítette. A kalandor-maszkok, a transznacionális mozgásterek, az akciódús testi szerepek füzérének bemutatása a képi kisajátításban csúcsonyira nyerte el értelmét.

Az érintkezések és áthallások poétikája az újfajta jelentésrétegek, egymást átjáró cserefolyamatok létrejöttét szolgálta, s így az eredeti kontextusok újraértelmezését kezdeményezte. Az egyik kultúrából a másikba, az egyik esztétikai rendszerből a másikba tartó vándorlás szépirodalmi következményeit látványos arculatváltás jellemezte, amelyből a vizuális költészet, a konkrét költészet, a gesztusköltészet hatására azok a művek emelkedtek ki, amelyek „egyre inkább közelednek az olyan szintetikus jelenségekhez, mint a *performance* és a *happening*, végül pedig a kísérleti filmhez, továbbá videofilmhez, az olyan formákhoz, amelyek egyesítik a konvencionális értelemben vett irodalom tapasztalatait és más művészi kifejezőmódokat, mint amilyen a képzőművészet, színház, film és televízió”

(Čegek 1994, 12). Az irodalom történelmi tapasztalatából és az új mediális művészetekből kiteljesedő szövetségben viszonylag jól megfér egymással a regionális identitás historikus emlékezetformáit felszabadító narráció (Apró István), a képernyői mimézisek (v)ideográfiája (Jódal Kálmán), a multiplex személyiséget körvonalazó történetsszervezés (Hász Róbert), a sötét tónusú humorizálással végletekig vitt önparódia (Bada Tibor Bada Dada művésznéven), vagy a haiku mesteri kombinációit kijátszó formaváltozó versbeszéd (Papp p Tibor). A különféle művészeti területeket egybeölelő és a szövegeközöttség viszonyait kiaknázó érdeklődés példáját az 1985-ben induló zágrábi *Quorum* nyújtotta (szerzőinek munkái sorra jelentek meg Újvidéken), tehát a horvát folyóiratot követő ekkori *Új Symposium* szintén olyan „kulturális projektumnak érdemes tekintenünk, amely az irodalmi szöveget intermediaális térként fogja fel” (Sablić Tomić 2003, 60).

A felismerhető vizuális identitás meg az ifjúsági tribünös irodalmi közvetlenség a generációs érdekegyezés és önazonosság színönimájaként nem állhatta meg a helyét. A Sziveri Jánosék elűzésével előidézett szétforgácsolódás az önmagukról való hiteles beszéd és saját poétika védelmének jogát tette kérdésessé és kétségessé. A felaprózódási folyamat rövidesen az illetékességi körök tartalmatlan vitájába váltott át. Hiába kezdődött meg 1988-ban az egykori szerkesztőség leváltásának körülményeit tisztázó vizsgálat, hiába került a szerkesztőségbe Bada Tibor, Hamad Abdel Latif, Hász Róbert, Jódal Kálmán, Kontra Ferenc, Lovas Ildikó, Papp p Tibor, Urbán András, a tárgyias, kölcsönösen érvelő párbeszéd nem alakulhatott ki a rehabilitációt megérdemlő régebbi és a drasztikus beavatkozásért felelőssé nem tehető fiatal szerkesztőség tagjai között. Bár a hatalmi közbelépés inkompetens haszonélvezőjét hosszas vajúdas után 1989-ben kivetette magából a szerkesztőség, az első symposionisták (Bányai János, Várady Tibor) celebrálta háttértárgyalások, egyezkedések már nem finomíthatták, nem írhatták újra a vajdasági magyar szellemi élet botrányos szétzúzásának rémtörténetét.

A legfiatalabb korosztály képviselői kitartóan védték álláspontjukat a néma ellenállás és bojkott éveiben is erősen összetartó Sziveri-féle szerkesztőséggel szemben. A kellemetlen hangvételű szócátákat, odamondogató vitairatokat a jugoszláviai sajtó (pl. *Politika ekspres*, *NIN*, *Intervju*, *Dnevnik*) most ugyanúgy figyelemmel kísérte és ismertté tette, akár a korábbi eseményeket és fejleményeket. A nem kis időhúzás és tétlenkedés után Beszédes István főszerkesztésével munkához kezdő koalíciós szerkesztőség, egyre bővülő felállásban (Hász Róbert, Jódal Kálmán, Kontra Ferenc, Papp p Tibor, Urbán András, Szombathy Bálint, Balázs Attila, Csorba Béla, Sebők Zoltán, Ladányi István, Bozsik Péter, Horváth Ottó) nyúlt vissza a folyóirat legértékesebb hagyományaihoz. 1989 és 1991 között kiváló lapszámok születtek, de a jugoszláviai események már a szomorú végjátékot harangozták be.

1991-ben előbb Bozsik Péter veszi át a főszerkesztői teendőket, a tagok sorába lép Lovas Ildikó és Utasi Csilla, s végül utolsó főszerkesztőként 1991-től 1992-ig, a teljes megszűnésig Papp p Tibor irányítja a folyóiratot. Az utolsó kiadvány nem más, mint az *Új Symposion* bibliográfiája. Időközben az 1983-ban menesztett szerkesztőség az újrakezdés helyett egy évkönyv kiadásáról döntött. Az *EX évkönyv* 1990-ben, Sziveri János halála után jelent meg, ám az elhatalmasodó délszláv háború szétzilált mindent. A csapat tagjai (Fenyvesi Ottó, Balázs Attila, Horváth Ottó, Kalapáti Ferenc, Ladányi István, Vojislav Despotov, Losoncz Alpár, Thomka Beáta, Tolnai Ottó) a régi és a fiatalabb symposionistákkal kiegészülve 1992-ben, Veszprémben indítottak folyóiratot *EX Symposion* név alatt, kezdetben Bozsik Péter, később Tolnai Ottó főszerkesztésével. A lap szellemiségét tehát a nem jogutód alakváltozatok, a veszprémi *EX* és az 1993-ban Papp p Tibor főszerkesztésével Újvidéken induló posztkulturális *Symposion* vitték és viszik tovább kevesebb-nagyobb elismeréssel.

Az *Új Symposion* létrejötté, több évtizedes meghatározó jelenléte, s ezzel a „magyar irodalmi avantgárd történetének hagyományként való felfedezése, tisztelete és ápolása az irodalom »modern fordulatát« új korszaktudatként is legitímálta, hiszen elődökre hivatkozhatott, az elődök teljesítményére és tapasztalataira, anélkül, hogy bármit fel kellett volna adnia modernitásából” (Bányai 1998, 91). Ez a modernizmus a szabad formák improvizációs játékaiból szőtt minőségek felcsillantásán, az aktuális folyamatokban szükséges részvétel erején alapult, s abból a meggyőződésből táplálkozott, hogy az elmélet a művészet előállításának és fogyasztásának egyfajta értéktöbblete. Frissessége, korszerűsége a horvát, a macedón, a szerb, a szlovén kultúrákkal közös társadalmat alkotó kölcsönös összefonódásban érvényesült, s „megannyi ihlető *élvezetet talált a különbözőésben*” (Debeljak 1998, 15), ezért a peremhelyzetű létezésből, a szétszóratottság tapasztalatából, a minoritárius beszédmódokból „olyan modern lírai és narratológiai szövegeket hozott létre (Domonkos István, Tolnai Ottó, Végel László stb.), amelyekhez hasonlóakra Magyarországon még majd tíz évet kellett várni” (Szajbély 1997, 228).

A kisebbségi írástudókat, a margó kitarító vándorait, az áthelyeződések stratégiáit az anyaországi fogadtatás általában tartózkodóan, kétségekkel telve szemlélte és szemléli. „A peremvidéki embert többféle anyagból gyúrták, sehova sem tartozik teljesen, de sokfelé kötődik; többet lát, de mégis mindennek a szélén marad. Sorsszerűen eklektikus, polifonikus, és ezért soha sehoh sem értik pontosan, mit mond.” (Végel 2000, 32) Ilia Mihály, Pomogáts Béla, Szörényi László és Szajbély Mihály, semmilyen áldozattól nem riadva vissza, azonnal (f)elismerte, dokumentálta és bizonyította a több egyenrangú lényeg alkotta symposionista rendszer valódi jelentőségét. Szerkesztőként, egyetemi oktatóként, tudósként mindent meg-

tettek a magyar irodalom és a magyar kultúra egyetemességelvének tudatosításáért, tanítványok, követők széles táborát nevelték ki, serkentették és serkentik anyaggyűjtő munkára, kutatások folytatására szerte a világban.

A vajdasági magyar folyóirat vezéregyéniségei a ljubljanoi *Problemi*, a belgrádi *Vidici*, a zágrábi *Krugovi*, *Razlog* és *Pitanja* legkiemelkedőbb alkotóihoz hasonlóan egyszerre voltak remek esszéisták, teoretikusok, költők, prózaírók, műfordítók, képzőművészek, tehát „mind az elméleti, mind a praktikus értelem szférájában hitelesítették magukat, pontosabban, az elméleti feltevéseiket költői munkákkal »illusztrálták« és ezeket »alátámasztották« esszéisztikus »explicációkkal»” (Milanja 2003, 25). Koncz István, Benes József, Bányai János, Domonkos István, Tolnai Ottó, Végel László, Maurits Ferenc, Gion Nándor, Brasnyó István, Várady Tibor, Ladik Katalin majd a nyomdokaikba lépő tanítványaik, követőik hittek a szövegalkításnak a társadalomtól a kulturális produktumokig ívelő ökonómiájában, amellyel tárgy, ideológia, szépség, történelem és ezeknek dekonstrukciója is szabadon előállítható. Az intuíciókból, a rögtönzésekből, a politikai ellenzékiességéből, a nyelvi ideológémák megújításából, a teoretikus állhatatosságából és a briliáns képzőművészeti kidolgozottságból táplálkozó kulturális aktivizmus hatásai közvetlenül és közvetve egyaránt jelentkeztek Magyarországon. Az *Új Symposion* a honi folyóirat-készítés és könyvkiadás szemléletformáit alapvetően átalakította, s számos egyetemi irodalmi folyóirat, közéleti kiadvány, művészeti magazin, kötet sorozat stb. letagadhatatlan tradíciójává nemesedett az elmúlt évtizedekben. Az alkotói pályájukat a lapban kezdő vagy ott is kiteljesítő költők, írók, esszéisták, műfordítók (Koncz István, Domonkos István, Tolnai Ottó, Végel László, Gion Nándor, Brasnyó István, Ladik Katalin, Maurits Ferenc, Jung Károly, Bányai János, Várady Tibor, Böndör Pál, Juhász Erzsébet, Sziveri János, Fenyvesi Ottó, Csorba Béla, Balázs Attila stb.) kritikusok, irodalomteoretikusok, társadalomtudósok, művelődéstörténészek, folkloristák, művészetfilozófusok (Bányai János, Bosnyák István, Utsai Csaba, Gerold László, Végel László, Jung Károly, Várady Tibor, Thomka Beáta, Juhász Erzsébet, Danyi Magdolna, Losonczi Alpár, Csorba Béla, Szombathy Bálint, Fenyvesi Ottó, Csányi Erzsébet, Faragó Kornélia, Sebők Zoltán stb.) és képzőművészek (Benes József, Maurits Ferenc, Baráth Ferenc, Szombathy Bálint, Fenyvesi Ottó, Bicskei Zoltán, Bada Tibor stb.) életműve, munkássága ma már elismerten a legrangosabbak közé tartozik.

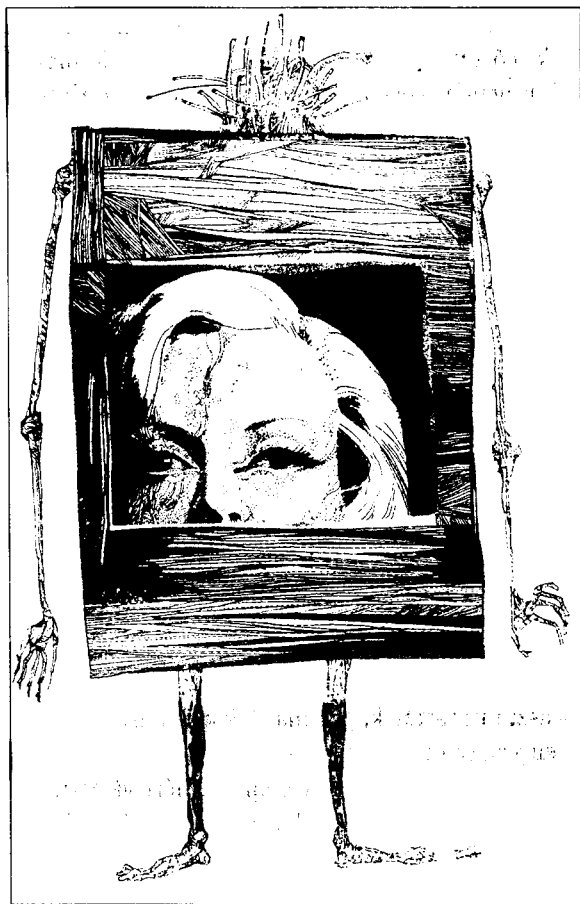
Nem véletlen, hogy sokuk esetében a többgyökerűség, a soknyelvűség és az egyformán magas színvonalon kamatozó színre lépés a többműfajúságot bontakoztatta ki. Ez a sokrétűség, azonos értékűség a „saját jelenébe építette a magyar »történeti avantgárdot« és ezáltal nemcsak legitimáló nyelvi horizontokat ismert meg, hanem a magyar irodalomtörténeti gon-

dolgodás stabilnak vélt eszméit is problematikussá tette” (Bányai 1998, 91). Transzhistorikusan és transznacionálisan sűrítette egybe a különböző kultúrákban érvényesíthető jelenlét érzését, méltóképpen termékenyítve meg a vidékiesség áporodott levegőjéből elvágódó symposionisták nyitott szellemi térségekre költöző, oldottabb, otthonosabb közegekbe merítkező szabad(ny)elvűségét.

HIVATKOZÁSOK

- Bányai, János-Bosnyák, István vál. (1964) *Kontrapunkt (Symposion 61-63)*. Újvidék: Forum.
- Bányai, János (1998) *Hagyománytörés*. Újvidék: Forum.
- Bányai, János (2001) Diszkontinuitás és versbeszéd: Az Új Symposion homályos útja az avantgárdtól a neoavantgárd és posztmodern felé, *Hungarológiai Közlemények* 4: 27-35.
- Bori, Imre (1999) *A jugoszláviai magyar irodalom története*. Újvidék: Forum.
- Bošnjak, Branimir (2003) Dekonstruktivna najava postmoderne i časopis Pitanja (1969-1974.), in Cvjetko Milanja (szerk.) *Postmodernizam, iskustva jezika u hrvatskoj književnosti i umjetnosti: Zbornik radova II. znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem*. Zagreb: altaGAMA, 17-24.
- Bosnyák, István (2003) *Politikai Symposion a Délvidéken: Egy ellenzéki nemzedék mozgalmi kibontakozása és veresége*. Újvidék: JMMT.
- Čegec, Branko (1994) *Fantom slobode*. Zagreb: Naklada MD.
- Csorba, Béla (1995) *Ceruza vagy CENZÚRA: Publicisztikai írások*. Budapest: Hatodik Síp Alapítvány.
- Debeljak, Aleš (1998) Bálványok alkonya. Ford. Gállos Orsolya, in Körner Gábor-Weber Kata (szerk.) *Otthon és külföld*, Budapest-Pécs: József Attila Kör-Jelenkor, 5-37.
- Kovač, Mirko (1987) *Európai költésrohadás*. Ford. Borbély János, Újvidék: Forum.
- Losoncz, Alpár (1988) *Hiányvonatkozások: Társadalomfilozófiai témák*. Újvidék: Forum.
- Losoncz, Alpár (2004) A fordító magánya: fölöttébb személyes jellegű (vajdasági) széljegyzet a magyar egyetemesség gyűrődéséről, in Füzi László-Lengyel András (szerk.) *Iliá - Írások 70. születésnapjára*, Szeged: Bába, 186-193.
- Lőkös, István (1996) *A horvát irodalom története*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Lukács, István (2004) *Térközök: Horvát-magyar irodalomtörténeti tanulmányok*. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék.
- Milanja, Cvjetko (2003) Pitanjaško inskripcijsko mjesto subjekta, in Cvjetko Milanja (szerk.) *Postmodernizam, iskustva jezika u hrvatskoj književnosti i umjetnosti: Zbornik radova II. znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem*. Zagreb: altaGAMA, 25-32.
- Milosević, Péter (1998) *A szerb irodalom története*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

- Sablić Tomić, Helena (2003) Kulturalni prostor osamdesetih – projekt časopisa *Quorum*, in Cvjetko Milanja (szerk.) *Postmodernizam, iskustva jezika u hrvatskoj književnosti i umjetnosti: Zbornik radova II. znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem*. Zagreb: altaGAMA, 59–67.
- Salecl, Renata (1994) *The Spoils of Freedom: Psychoanalysis and Feminism After the Fall of Socialism*. London and New York: Routledge.
- Szajbély, Mihály (1995) Utószó, in Szajbély, Mihály (szerk.) *Rózsaszín flastrom: Beszélgetések vajdasági írókkal*, Szeged: JATE Szláv Filológiai Tanszék, 228–234.
- Szajbély, Mihály (1997) *Álmok álmodói: Irodalomtörténeti tanulmányok*. Budapest: Magvető.
- Thomka, Beáta (1994) *Tolnai Ottó*. Pozsony: Kalligam.
- Végel, László (2000) *Peremvidéki élet: Esszék*. Újvidék: Forum.
- Virág, Zoltán (2000) *A termékenység szövegtengere: A regényíró Brasnyó István*, Újvidék-Szeged: Forum-Messzelátó.
- Žižek, Slavoj (1999) *The Ticklish Subject: The Absent Centre of Political Ontology*. London–New York: Verso.

Maurits Ferenc:
Doboz